

Dr Ljubiša Mitrović, profesor emeritus
Filozofski fakultet
Univerzitet u Nišu
Srbija

Poštovani gospodine rektore,
Uvaženi dekani,
Cenjeni članovi Senata,
Drage koleginice i kolege,
Dragi prijatelji,

Dozvolite mi da se najpre zahvalim članovima Senata na odluci o izboru u zvanje profesora emeritusa, kao i članovima komisije koji su ocenili moj doprinos razvoju sociologije u Srbiji. U isto vreme, koristim priliku da se zahvalim mojim kolegama sa Departmana za sociologiju koji su me kandidovali za ovo zvanje, kao i članovima Nastavno-naučnog veća i dekanu Filozofskog fakulteta koji su to podržali.

Smatram da ovaj moj izbor predstavlja ne samo priznanje meni već i Filozofskom fakultetu, Departmanu na kome sam proveo čitav radni vek kao i akademskoj zajednici sociologa Srbije.

Takođe, ovde hoću da istaknem i zaslugu koja pripada mojim izuzetnim profesorima sa Filozofskog fakulteta u Beogradu od kojih sam učio sociologiju kao modernu kritičku nauku i kao poziv dragocen za razvijanje humanističko-emancipatorske prakse savremenog društva.

Ali zasluga pripada i mojim prvim profesorima kod kojih sam kao asistent otpočeo karijeru na Filozofskom fakultetu u Nišu, kao i kolegama i saradnicima sa kojima sam radio sve ove godine.

Najzad, hvala i članovima moje porodice na strpljenju, razumevanju i podršci.

Čast mi je da se, povodom ovog izuzetnog čina, obratim Senatu kao najvišem domu u univerzitetskoj zajednici homo academicusa. Ovom prilikom ne želim da vas opterećujem interpretacijama rezultata mojih naučnih istraživanja, o kojima se može pročitati izveštaju Komisije, kao i u objavljenim studijama. Govoriću o nekim aspektima stanja u savremenoj nauci i neophodnosti razvijanja transdisciplinarnih istraživanja.

Polateći od teze o prometejskoj ulozi nauke, a time i sociologije, uvek sam se pitao: **šta nauka** (sociologija) rezultatima svojih istraživanja i intervencijom u stvarnost, **može učiniti da ovaj svet bude bolji, humaniji, pravedniji i slobodniji.**

Dozvolite mi da se u svetlu ovako shvaćene uloge nauke, osvrnem na neke aspekte savremenog stanja u nauci i naše odgovornosti za sadašnje stanje u društvu i nasleđe koje ostavljamo budućim generacijama.

O NEKIM ASPEKTIMA AKTUELNOG STANJA U SAVREMENOJ NAUCI I NEOPHODNOSTI ZASNIVANJA TRANSDISCIPLINARNIH ISTRAŽIVANJA

„Čovek je to nedeljivo biće, koje se možda
može izmeriti, ali se ne može cepati na delove...
Jer upravo na granicama nauka,
na njihovim krajnjim rubovima,
podjednako često kao i u njihovim načelima,
u njihovom jezgru i
središtu, dolazi do napredka“.
(Marsel Mauss)

Dvadeseti vek na naučnoj mapi označava radikalni uspon brojnih oblika naučnih saznanja, ali pre svega razvoj i afirmaciju prirodnih i tehničkih nauka. Pred našim očima odigrala se prava *naučna revolucija*, koja je jednako izraz društvenih potreba za bržim tehnološkim i ekonomskim razvojem, kao i oslobođene stvaralačke misli, inovativnog kreativnog potencijala naučnika u ovim oblastima naučnog saznanja. Mogli bismo reći da je, zahvaljujući inovacijama i naučnim novoumima u razvitku prirodnih i tehničkih nauka kraj XX veka bio u znaku treće i četvrte naučno tehnološke revolucije. Da je nauka postala deo integralnih novih proizvodnih snaga i da su njeni rezultati najneposrednije uticali na privredni i opštedruštveni razvoj. Govoreći o *megatrendovima*, koji su kao opšte istorijske tendencije i „strele vremena“ delovali u drugoj polovini XX veka, američki sociolog *Džon Nizbet* je s pravom konstatovao da su za savremeni razvoj tehnologije, za internacionalizaciju novih proizvodnih snaga i globalizaciju ekonomije i sveta, najzaslužniji elektronika, kibernetika i informatika (*videti Naisbit, 1982a, 1990b*). Otkrića u ovim oblastima naučnog saznanja i njihova masovna implementacija omogućile su široku ekspanziju tekovina naučne-tehnološke revolucije i prelazak savremene civilizacije od klasičnog industrijalizma ka postindustrijskom razvoju.

Ako je početkom XX stoleća ritam otkrića bio sporiji i ciklus njihove masovne aplikacije u privrednom razvoju iznosio u proseku trideset godina, a sredinom tog veka reduciran na deset godina, na kraju XX stoleća i danas taj ritam (između naučnog otkrića i njegove masovne tehnološke operacionalizacije i implementacije) sveden je na manje od tri godine. Najbolja ilustracija ovog revolucionarnog skoka predstavljaju rezultati tj. proizvodi novih tehnologija. I kao što se smatra da je XX vek bio u znaku fizike i elektronike – u perspektivi razvoja nauka, predviđa se da će XXI vek biti u znaku biologije (tačnije genetičkog inženjersva i biotehnologije i biotehnološke revolucije) (*videti Jeremy, 1998*). Istraživači pak u oblasti društvenih nauka, takođe, predviđaju radikalnu paradigmatiku promenu: od geopolitike, koja je dominirala početkom XX veka, ka geoekonomiji koja dominira krajem XX veka, do geokulture koja će dominirati u XXI veku. Istoričari nauke i oni koji se bave sociologijom saznanja u svojim studijama ukazuju na krizu savremene nauke (izraženu u scijentističkoj parcijalizaciji fenomena „balkanizacije naroda“ i „disciplinarnom haosu“, kao i potrebi njenog preovladavanja kroz afirmaciju *integrisane paradigme* i kroz transdisciplinarnu saradnju različitih oblika naučnih saznanja i sinergiju rezultata savremene nauke, filozofije i religije.

Uspon scijentističkog analitičkog uma omogućio je naučni progres ali je imao i negativne implikacije saznanja, antropološke i socijalne. *Naučni pozitivizam*, u okviru strategije razmravljenog rada i odiseje specijalističkog uma, doveo je do razbijanja naučnih celina i bunkerisanja brojnih nauka do stvaranja jednog profila naučnika – *specoždera* (usko specijalizovanog za određene probleme i područja istraživanja), a to je dalje uticalo na

inženjerski profil ne samo tehničkih i prirodnih nauka već i društvenih i humanističkih. I dok je u duhu Moderne i Prosvetiteljstva *pojam nauke* misionarski definisan kao intelektualna funkcija, kao naučno saznanje izgrađeno sa stanovništva teorijsko-metodološkog totaliteta – da je istina celina, neopozitivizam danas okreće leđa tradicionalnoj filozofskoj tradiciji i u znaku Poperove logike naučnih istraživanja i savremenih postmodernista, i paradigama velikog formata, ističući da je u našoj saznoj moći samo saznanje delova ali ne i celine.

Ovakva filozofija saznanja, nasuprot kosmopolitskoj gnoseologiji i metodologiji, daje prioritet metodološkom individualizmu/partikularizmu (U.Bek), koji bez obzira što omogućuju izvestan napredak empirijskih saznanja u određenim oblastima, u krajnjoj instanci dovodi do brojnih deformacija i ograničenja. *Negativni efekti razbijenog uma* u prirodnim naukama danas su vidljivi kako u savremenoj biologiji, ekologiji, medicinskim naukama tako i u društvenim i humanističkim. Savremene društvene nauke iz ugla razmravljenog rada i „disciplinarnog haosa“, postaju ne samo nauke bez duha, tj. bez „ljudskog koeficijenta“, već i nesposobne za saznavanjem celovite istine o strukturi i dinamici savremenog društva, blokirane za istinitu dijagnozu i dugoročnu prognozu megatrendova. Kao rezultat takve filozofije metodološkog partikularizma imali smo nesposobnost društvenih nauka da predvide imploziju socijalizma, ali i nastanak savremene ekonomske i socijalne krize u svetu.

Zapostavljanje filozofije i humanističkih nauka, jedna je od tendencija savremene nauke koja ima negativne posledice po ukupni razvoj saznanja. Uspon i avanture analitičkog uma dovele su do svojevrsne dehumanizacije i otuđenja društvenih nauka od stvarnih problema čoveka i društvenih grupa. U savremenim društvenim naukama sve više dominiraju funkcionalizam, neopozitivizam i neokonstitucionalizam iz čijeg se teorijskog okvira gubi pojedinac kao subjekt i akter društvenih promena. Takvo odvajanje sistema od pojedinca dovelo je do svojevrsne instrumentalizacije društvenih nauka, u funkciji apologije vladajućih režima. Posebno je došlo do defanzive humanističkih nauka i emancipatorske kritike sa stanovišta oslobođenja čoveka. Na praktičnom socijalnom planu to je vodilo do jačanja snaga neokonzervatizma ili retradicionalizma i odvajanja korpusa društvenih i humanističkih nauka – od potrebe istraživanja ključnih problema savremenosti: mogućnosti koncipiranja i izgradnje strategije održivog razvoja i razvijanja radikalne kritike savremenih oblika strukturnih nejednakosti, otuđenja i eksploatacije čoveka; generatora globalne svetske krize i drugih problema. Otuda zbog ovakvog stanja nauke i naučnog duha jedan broj naučnika je počeo da sa skepticizmom govori o ulozi društvenih i humanističkih nauka i njihovom opozivu, izneverivanju njihove humanističko-emancipatorske uloge (P.Berger, P.Burdije).

Vreme je za ozbiljno suočavanje sa posledicama „disciplinarnog haosa“ u savremenoj nauci i postmodernim relativizmom u pogledu paradigmatškog (teorijsko-metodološkog) odnosa prema naučnim problemima. Neophodno je u samoj nauci razviti kritiku dometa i ograničenosti vlastitih teorijskih i metodoloških instrumenata. Neophodno je prevazići negativne konsekvence kako metodološkog individualizma, tako i metodološkog kosmopolitizma (U.Bek). Takođe neophodno je izgraditi kritički odnos prema postmodernom kosmopolizmu i nihilizmu.

Vreme je da se izvrši rehabilitacija značaja filozofije u razvoju savremene nauke. Da se afirmiše stanovište o relevantnosti načela teorijsko-metodološkog totaliteta, da se reafirmišu potencijali nove kritičke teorije i „novog prosvetiteljstva“. Da se iz sinteze rezultata razvoja savremenih prirodnih, društvenih i humanističkih nauka, razvije nov pogled na svet, u znaku *integralne paradigme* u čijem središtu je razvoj čoveka i društva i izgrađivanje održivog razvoja u društvu i kosmosu. Da se iz tih novih saznanja izgradi radikalna kritika svega

postojećeg a pre svega generatora i strategija koje proizvode savremenu ekonomsku, socijalnu i političku krizu i iznova porobljavaju čoveka. Da se na rezultatima savremene nauke i filozofije redefinišu humanističko-emancipatorski ciljevi globalnog društvenog razvoja u svetu: u službi čoveka, svih ljudi i svakog naroda (Populum Progressio), kako je *F. Major*, bivši direktor UNESK-a, u studiji „*Sutra je uvek kasno*“, definisao socijaldemokratsku strategiju održivog i humanog razvoja čovečanstva i društvenog napretka (*Major, 1991, str. 64*).

Najseriozniji stvaraoci iz sveta nauke – suočeni sa aktuelnom globalnom krizom u ontologiji savremenog sveta i krizom same nauke – danas čine pokušaj, da se kroz otkriće novih paradigmi i izgradnju *nove strategije razvoja nauke* – izađe iz stanja krize. Najveći umovi u filozofiji i nauci taj put i preokret upravo traže u naporu za zasnivanju integralne filozofsko-naučne paradigme kao i razvoju oblika multidisciplinarnog saradnje između nauka i težnji ka afirmaciji transdisciplinarnog pristupa. Ovakva težnja, formulisana je ne samo Ricerovom pledoajeu o integralnoj paradigmi, već i u Volerestinovom stavu – o potrebi otvaranja društvenih nauka prema rezultatima prirodnih, tehničkih i medicinskih nauka. Svi ovi napori na fonu su pokušaja izlaska iz krize.

Nasuprot avanturizmu razularenih partikularnih identiteta u svetu nauke, neophodni su različiti vidovi saradnje istraživača različitih profila da bismo shvatili naše globalno doba, i njegove složene mene, da bismo pružili celovit odgovor na pitanje: *šta je sa čovekom i svetom i kuda i kako dalje?* Ovde, u skici markiramo neka transgranična polja razvoja savremene nauke i pokušaje afirmacije i izgradnje novih mostova između različitih nauka. Ove tendencije izražene su u različitim oblastima naučnog saznavanja u rasponu od – prirodnih do humanističkih nauka. Danas je vidljiva takva tendencija i praksa u okviru razvoja *savremene genetike*, koja čini pokušaj integrisanja modernih saznanja iz molekularne biologije, antropogenetičke biohemije i biotehnologije; iz *savremene antropologije*, koja integriše i sintetizuje saznanja iz oblasti medicine, genetike (odnosno fizičke antropologije), kulturne i socijalne antropologije; u okviru razvoja savremene globalne tzv. *kompleksne sociologije* (E. Moren), koja u duhu pledoajea P. Sorokina o integralnoj sociologiji i Dž. Ricera – o sociologiji kao poliparadigmatskoj znanosti – želi da integriše moderne oblike saznanja iz istorije, antropologije, socijalne psihologije i kulturologije. Ovakvi oblici transgraničnog saznanja danas se afirmišu u razvoju savremene *globologije/mondologije*, kao transdisciplinarnog nauke o svetu i čoveku, ekologije (koja integriše saznanja iz prirodnih i društvenih nauka ali i planetarne bioetike i etike), elitologije, konfliktologije, kulturologije, futurologije, kao i drugih oblika naučnog saznanja. U ovom kontekstu izraženi su i zahtevi za novom saradnjom filozofije, nauke i religije.

Ovakav zaokret u oblasti naučnog saznanja od stanja „disciplinarnog haosa“ u tzv. fazi „normalne nauke“ ka afirmaciji transgraničnih oblika saradnje u nauci, diktiran je potrebom da se pronađe celovit odgovor na pitanje šta je sa čovekom i savremenim svetom. Kao i da bi se izgradila alternativna strategija globalnog društvenog razvoja, posredstvom čijeg ostvarivanja savremeni svet može da iskorači iz aktuelne krize koja ima sistemski, strukturni i dugoročni karakter.

U našoj savremenosti zbog idolatrije posebnosti i naglašene tendencije retribalizacije sveta, kao reakcija na asimetrični neoimperijalni model globalizacije neophodna je: obnova jedinstva svih nauka, obnova *sinteze rezultata nauke, filozofije i religije*, razvoj nove kritičke teorije o svetu, društvu i čoveku, formulisanje integralne strategije održivog i humanog razvoja, afirmisanje ključnih vrednosti kulture mira, kao

predpostavke globalizacije razumevanja i solidarnosti među različitim narodima, rasama i kulturama, formulisanje nove deontologije – etike poziva nauke i naučnika, postuliranje planetarne bioetike – radi opstanka savremenog sveta. Jer, čovečanstvo može opstati samo u jedinstvu demokratije, slobode i respekta kulturnih različitosti. Stoga etika nije sama sebi cilj: nije samo zbog vrline, već i održivog razvoja i opstanka savremenog sveta.

Da bi se afirmisale ove nove vrednosti u razvoju savremene nauke potrebno je, umesto bolonjskog jednodimenzionalnog sistema obrazovanja (*bez duše* – tj. obrazovanje koje je razdvojeno od vaspitanja) vratiti značaj humanističkog obrazovanja i vaspitanja mlade generacije. Tek kada, cilj društvenog razvoja nije „profit iznad čoveka“ (N.Čomski), već obrazovanje u funkciji razvoja i humanizacije društva, razvoja zdrave ličnosti i emancipacije čoveka, možemo reći da ono postaje faktor istinskog napredka. U suprotnom obrazovanje koje reprodukuje „slatke robote“ (R.Mils) i „jednodimenzionalne specoždere“ (Markuze) utire put pojavi novih oblika postmodernog totalitarizma i najavljuje dolazak orvelijanskog doba, o kome je Orvel u svojoj distopiji zapisao: „*ako hoćeš sliku budućnosti, zamisli jednu čizmu kako gazi ljudsko lice – večno!*“

Dalji napredak savremene nauke vezan je za razvoj *interdisciplinarnih, transdisciplinarnih oblika saznanja*. Još je stari antropolog *Marsel Mos* tvrdio da se na transgraničnim prelazima u strukturi naučnog sveta, nalaze najbolji izazovi - za dalji razvoj i napredak nauke (*videti Mauss, 1950*). Stoga, u savremenosti, nesporeći razvoj posebnih oblika naučnog saznanja, neophodno je afirmisati potrebu („drskost“) da se ide na *interdisciplinarna i transdisciplinarna istraživanja*, posredstvom kojih će se doći do izgradnje celovite istine o svetu i čoveku. Izgradnja novih mreža u nauci, danas omogućuju – nove tehnologije (informatizacija i internacionalizacija znanja) i uspon timskog rada, širenja međuprofesionalne komunikacije i saradnje.

Savremeno društvo, u eri „trećeg talasa“, meri svoj razvoj i napredak kako brojem naučnih inovacija i otkrića, ali i njihovom delotvornošću da služe održivom i humanom razvoju društva i emancipaciji čoveka.

Najbolji naučnici iz oblasti prirodnih, društvenih i humanističkih nauka i savremene filozofije sve više ciljeve i rezultate njihovog razvoja mere – koliko one služe blagostanju društva njegovom razvoju, emancipaciji i sreći čoveka. Stoga nije nikakva slučajnost što *E.Moren* sociologiju definiše kao „kompleksnu nauku o čoveku i društvu“, *I.Volterstin* (najbolji američki sociolog) i *A.Turen* (francuski) savremenu sociologiju su definisali kao nauku koja je u funkciji Istine, Dobrote i Emancipacije, odnosno kao *sociologiju slobode* u službi čoveka, razvoja njegove stvaralačke ličnosti, blagostanja i sreće.

S pravom istraživači pišu da će u XXI veku *geokulturna paradigma* zameniti geopolitičku i geoekonomsku. Nacija koja bude imala najrazvijeniji intelektualni kulturni kapital imaće najrazvijenije nove tehnologije i moći će njima da osvaja i očarava svet. Odgovorne nacionalne elite, a pre svega Univerzitet, stoga moraju da se koncentrišu na reformu obrazovanja i naučnog sistema ako žele da imaju komparativne prednosti u toj novoj kompeticiji sa svetom. Pokazaće se, na kraju, da je *F.Niče* – bio u pravu, kada je tvrdio u svojoj prospekiji – *da je obrazovanje najbolja „politika budućnosti“*, te da njegov razvoj može pomoći kako *„da čovečanstvo ovlada i upravlja svojom budućnošću“* (*Ž.Delor*).

Savremeni svet živi u znaku jedne dihotomije: hipertehnološkog razvoja proizvodnih snaga i socijalnog subrazvoja, tj. deficita razumevanja i socijalne solidarnosti (M.Kastels). Neki o tom novom globalnom dobu pišu kao o *posthumanom društvu*, varirajući različite futurološke distopije o dolasku „novog vrlog sveta“ ili o novoj

apokalipsi. Drugi pak, kao npr. kao *E. Moren* smatraju, da ključni *generator savremene krize leži u činjenici što čovečanstvo danas nije dovoljno čovečno*. Kako za dijagnozu savremene krize tako i prospekciju mogućih puteva izlaska iz nje danas su potrebna nova saznanja kao rezultat povezivanja najboljih rezultata u razvoju savremene nauke i filozofije ali i obnova radikalne kritike svega postojećeg i povezivanja te kritike i emancipatorske teorije sa novim društvenim pokretima u borbi za izlazak iz krize, održivi i humani razvoj savremenog sveta i emancipaciju čoveka.

Ako se sadašnjost ne može graditi prekrajanjem prošlosti, niti će svet budućnosti, izvesno je, izgledati kao svet prošlosti, onda se i rešenja – kako u sferi nauke/saznanja, tako i prevladavanja savremene krize, tj. za radikalni iskorak iz nje, ka novoj razvojnoj alternativi u izgradnji budućnosti čovečanstva, ne mogu naći u tradicionalnom ključu/dosadašnjim formulama. Jer podsećam vas – kako je svojevremeno, u vezi sa sličnom dilemom, poručio genijalni *Albert Ajnštajn*: „*Današnji problemi ne mogu biti rešeni ako još uvek razmišljamo na način kojim smo ih stvorili!*“ Ova njegova misao ne samo da je aktuelna već kao da ima trajnu metodološku instruktivnu vrednost.